

bátran hangot ad saját véleményének, mellyel a mai történetírást és kultúrpolitikát, ezáltal napjaink Magyarországot is előbbre kívánja vinni.

Ujváry Gábor (2010): *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. Ráció Kiadó, Budapest. 544 l.

Dancs László
Debreceni Egyetem

Gondolatok a könyvtárban – avagy a kunsági Poirot felügyelő

Balogh Mihály kettős-könyvet írt a Mesterek és tanítványok sorozatban. Jeles személyiségek a könyv hősei: Baráth Ferenc, a dualizmus kori református közélet, irodalmi élet, főképp a közoktatás fontos alakjának életútja fonódik össze a Lónyay utcában a zsidó származású Neumann Feri, a magyar irodalom későbbi kiválósága, Molnár Ferenc diákkorával.

Ez a találkozás megér egy könyvet, egy iker-monográfiát.

Ám a könyv nem kettő, hanem négy szereplős. Megrajzolódik a meghatározó nagykörösi mesternek, Arany János tanár úrnak az alakja, aki tanította (Arany Laci iskolatársaként) a kunszentmiklósi asztalosmester ambiciózus fiát, s a későbbi Molnár-legendában is megjelenik a „tölgyek alatt” üldögélő költő, aki simogató áldását adja a kisfiúra, a későbbi jeles író-utódra.

De a recensens számára a könyv („Tiszteletpéldány”. *Baráth Ferenc és Molnár Ferenc találkozása a Budapesti Református Gimnáziumban*) nem is három, hanem négy személyiségről szól, így jelképesen jóformán átível a modern magyarországi értelmiség másfél, csaknem két évszázados történetén.

Balogh Mihályról van szó. A kunszentmiklósi patriótáról, a kiemelkedő szorgalmú könyvtárosról, az iker-monográfia kíváncsi szerzőjéről. Négyük egybefonódó sorsa – tán még személyiségük is, sikereik és bántott kivonulásaik, elvonulásaik is hasonlóak – regényíró tollára való. A modern magyarországi értelmiség „család-regénye”.

Elképzelem Balogh Miska tanár urat. Egy krimi, irodalmi detektívregény – egy Szerb Antal-regény is – kezdődhetne így:

szülővárosa gimnáziumának (kedves tartózkodási helyének) könyvtárában a Baráth-hagyatékot böngészve rábukkan egy kézzel írt, vélhetően kis példányszámban megjelent, de gondosan szerkesztett kötetkére, poétikai szöveggyűjteményre, amelyikről kétséget kizáróan kiderül, hogy a *Pál utcai fiúk*, a *Liliom*, a *Játék a kastélyban* és más világhírű művek szerzője a készítője (szerkesztője, leírója, nyomdása, könyvkötésze egyszemélyben). 17 évesen. A Molnár-bibliográfia nem tartja számon a művet, holott tarthatná.

És elindul a nyomozás. A könyvtáros módszeresen minden írott szöveget felkutat és kezébe vesz, ami a tárgykörhöz tartozik. Ha tehát a „tetthelyet”, a Lónyayt, a legendás fővárosi református gimnáziumot (megannyi más jeles tanár és diák meghatározó alma máterét) kell megidézni a keletkezés évében, 1993-ban, akkor töviről-hegyire fel kell tární azt a világot, melynek rekvizitumai a szigeti tölgyfák, a ligetbéli cseléd lányok és hintáslegények, a beépülő grundok, a redakciók, a soknyelvűből, sokfelekezetiiségűből (ideértve az asszimilációba feledkező pesti zsidóságot is) magyarrá váló, a századvégen a Monarchia második világvárosává fejlődő Budapestet, várostörténeti, gazdaságtörténeti, demográfiai, művelődéstörténeti olvasmányokra épülő fejezetként. Ha a budapesti

református főgimnáziumot kell bemutatni, akkor kikerülhetetlen a magyarországi középiskolázást egyszerre modernizáló és béklyózó Entwurfot elemezni, majd a gimnáziumi oktatás továbbfejlesztését szolgáló eötvösi, treforti művet. Ha Baráth Ferenc tanár úr fejlődéstörténetét kell bemutatni, akkor valóságos kis Kunszentmiklós-monográfiát olvashatunk, a Baráth-ösök felszabadulásának történetétől a helyi református iskola osztálynaplóig bezárólag. Ha a következő állomáson, a híres-nevezetes nagykőrösi gimnáziumban követjük a diák útját, akkor a jeles mezőváros minden zegét-zugát elképzeltük, s megismerhetjük nemcsak a tanárok, de az osztálytársak életútját is, akár kiváló személyek lettek, akár eltűntek az első magyar modernizációban. Hasonlóan színes rajzokat olvashatunk – megannyi filológusi aprómunka nyomán – a diákélet következő állomásairól: Debrecenről, Pestről, majd Edinburg-ról.

A skóciai utazás különösen fontos „detektívtörténetünk” szempontjából. Hiszen Baráth Ferenc a példaként állított polgári világ élményeit gyűjti magába, későbbi közírásainak, politikai törekvéseinek, világképének meghatározó emlékeit. Csak példaként idézzük – a szerző is kiemeli – a *Fővárosi Lapokhoz* küldött skóciai tudósításából: „Az is egyik jellemző tulajdona a skót társadalomnak, hogy a gyerek, mihelyt elég értelmesen beszél, s ott jár-kei felnőttek közt, mindjárt ember-számban megy, s az udvariasság azon előnyeiből részesül, mint a felnőttek. S innen van, hogy itt olyan szégyenlő 'vad' gyereket a világért sem lehet látni, mint aminők náluk vannak, s a társalgási ügyességet nem kell a gyermeknek tanulni, mert kicsi korától fogva abban nőtt fel” (49. o.)

A reformkori nemzedék példáját követve Baráth szépirodalomban, politikai szakirodalomban – Carlyle meghatározó forradalomtörténetét fordítja (1) –, publicisztikában, fordításban is próbálkozik, ezenközben tanári állást vállal. Az iskolai világ fokozatosan szippantja be a tehetséges fiatalembert; szembetűnő, hogy a tanórán kívüli világ szervezeti életében mily jól érzi

magát. Erről is ír nevelési jegyzetében: az iskola „szervezen társulatokat az ifjúság kebelében, melyben tehetségeik és hajlamaik szerint csoportosulnak az ifjak [...] Ilyen tanulói közösségekként nevezte meg a segélyegyletet, önképző társulatot, játszótársaságot, vagy a dalegyletet” (69. o.). „Szervezett szabadtéri játszó-téri társaság” létrehozójaként – 1882-t írunk! – a magyarországi diáksport megalapítójának is tekinthetjük (2) – igazolja Balogh Mihály, a kun-sági Poirot, a „tényfeltáró, oknyomozó” pedagógia-történeti kutató (remélem, nem bántom meg őt ezen epithetonnal, de – mint írtam – a Baráth-Molnár kettős-történet mögött én az ő regényét is látom).

Nem happy end Baráth tanár úr élete regénye. Az elkeseredés, elmagányosodás, visszavonulás finom lélekrajza egyszerre idézi az iskolatárs, Arany László dezillúzióját, egyben a „második reformkor” elcsendesülését (bár a tanár úr *A Délibábok hőseit* nem kedvelte különösen, tudjuk meg szerzőnkől), de egyszerre idézi a nem sokkal későbbi nagy tanáregények pszichológiáját is (Kosztolányiét, Babitsét és másokét).

S most lép színre a magyarórák és az önképzőkör tehetséges, eleven, nem is mindig eminens, de mindig jelentős figyelmet kiváltó diákja, Neumann (a Boka-formátumú hős (3)), akinek Lónyay utcai iskolai lépteinek és megszólalásainak csaknem mindegyikét felkutatta Balogh Mihály.

Magyarórák? Természetesen megismerjük a milenniumi idők magyartanításának helyzetét, a tantervek, tankönyvek sorát, a tanítási metódusokról alkotott képeket (s természetesen a „Lónyay” évkönyvei, értesítői alapján az iskolában valósággal alkalmazott dokumentumok teljességét) (4), és ebbe a struktúrába igazítva Baráth tanár úr könyveit és irodalomtanári ars poeticáját. A szöveggyűjtemény nélküli tanításmód, s a diákok ösztönzése a szövegek egyberendezésére – ez a mögöttese Neumann Ferenc VI. osztályú tanulónak egy hónapos megfeszített munkával készített, előállított munkájának, melynek címe *Olvasókönyv a poétikához*. Gondolom, már mondanom sem kell, hogy a kötetke

tartalomelemzése során szinte valamennyi, a „szerkesztő” által beemelt mű recepciótörténetére is fény derül, miközben a későbbi Molnár irodalmi ízlésének, mintáinak érzékeny lélekrajza sem marad el.

Az OPKM jeles sorozatának (Mesterek és tanítványok) formátumát őrző, Kunszentmiklós Város Önkormányzata által szponzorált kötet terjedelme nem mondható nagyinak. A Jéghegynek a nap-

sütésben szikrázó csúcsa, egy mindenre kiterjedő, igazán nagy méretű, mintaadó kutatás összefoglalója. Ismétlem: mögötte csaknem két évszázad magyarországi értelmiség-történetének kihagyhatatlan, elfelejthetetlen mozzanatai.

Balogh Mihály (2008): „Tiszteletpéldány”. Baráth Ferenc és Molnár Ferenc találkozás a Budapesti Református Főgimnáziumban. Kunszentmiklós.

Jegyzet

(1) Már sejthetjük: ha a fordított fontos szerző, Carlyle nevét leírja Balogh Mihály, akkor kötelességének tartja, hogy monográfia-miniaturát írjon a mű magyarországi recepciójáról, fordítás- és kiadástörténetéről. Ugyanígy jár el Walt Whitmann esetében is, akinek első hazai ismertetőjét tisztelhetjük Baráth Ferencben. Természetesen élvezettel írt, gazdag jegyzetapparátus kíséretében.

(2) A „gittegylet” iránti társadalmi szükséglet felismerésének és kielégítésének korai – cserkészlet előtti – úttörőinek története még alig feltárt. A Vándordiókokat néhány évvel később megszervező Gábor Ignác emlékkönyve a minap jelent meg a terézvárosi önkor-

mányzatnál; 2006-ban publikált írást a gyerekekkel a 19. század végén „szittyásdit” játszó kaposvári tanító úrról az *Iskolakultúrában* Karancz Gábor, a marcali múzeumigazgató.

(3) A szerző minősíti így.

(4) A Trefort-utcai „modernizáció” objektivációi, Kármán és Waldapfel *Teoretikumai* még nem olvashatók ezidőben.

Trencsényi László

ELTE, Pedagógiai és Pszichológiai Kar

Az iskola terei

Térpoétikai szerveződések változatos típusait hozzák létre a „térregények”-nek. A magyar regény alakulástörténetében jól kivehető műfajsort alkotnak a „városregények” (például Lócse, Budapest vagy Szabadka térjelentései), a vajdasági magyar irodalomban pedig a „csatornaregények” (a Ferenc-csatorna történetét előhívó alkotások). E narratívába tartoznak azok a regények is (az előbbiek analógiájára „iskolaregények”-nek nevezhetnénk őket), amelyek működését Horváth Futó Hargita Iskola-narratívák című, könyv alakban 2009 folyamán napvilágot látott nagytanulmánya mutatja be.

Olyan ismert alkotások ezek, amelyeknek jelentésrétegei többnyire más típusú olvasási és értelmezési stratégiák révén kanonizálódtak a magyar irodalmi köztudatban. Ezek közé tartozik Jókai Mór *És mégis mozog a föld* című műve, amely a reformkor történéseit megjelenítő művészregényként aposztrofálódik, Mikszáth Kálmán *A két koldusdiák* című történelmi meseregénye, Kosztolányi Dezső *Aranysárkány* című alkotása, amelyet a vidéki létforma katasztrófáit

megjelenítő művek sorába illeszthetünk, Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című, Nyilas Misi kiábrándulás-történetét a református kollégium térvilágában elbeszélő regénye, vagy Ottlik Géza *Iskola a határonja*, amelyet katonaiskola-történetként tartunk számon. E narratívába rendeződnek a zárdák, leánynevelő intézetek világát megjelenítő regények is, például Kaffka Margit *Hangyaboly* vagy Szabó Magda *Abigél* című műve. Németh László *Kocsik szeptemberben*, Perjéssy-Horváth